

Goltz Paşa'nın *Muharebeye Dair Nefer Ne Bilmelidir* Adlı Risalesi Çerçevesinde Osmanlı Askerinin Savaş Eğitimi

The War Training of the Ottoman Soldier Within the Framework of Goltz Pasha's Booklet Titled *What Soldiers Should Know About Battle*

Ali Serdar METE*

*Dr., İstanbul, Türkiye

ORCID: A.S.M.0000-0002-3662-7636

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ali Serdar Mete,
İstanbul, Türkiye
E-posta/E-mail: aserdarmete@gmail.com

Başvuru/Submitted: 01.02.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested:
11.03.2022

Son Revizyon/Last Revision Received:
01.04.2022

Kabul/Accepted: 04.04.2022

Atıf/Citation: Mete, Ali Serdar. "Goltz Paşa'nın Muharebeye Dair Nefer Ne Bilmelidir Adlı Risalesi Çerçevesinde Osmanlı Askerinin Savaş Eğitimi" *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları-Recent Period Turkish Studies* 41 (2022): 273-300.
<https://doi.org/10.26650/YTA2022-1066430>

ÖZ

Osmanlı askerî modernleşmesinin odak noktası olan subay sınıfı, II. Abdülhamid döneminden itibaren Alman usullerine göre yetiştirildi. Askerî okullara verilen önem eğitim kalitesinde artan bir ivme sağlamıştı. Bu dönemde Goltz Paşa, Mekâtib-i Askeriye Müfettişliği vazifesiyle genç Osmanlı subayının eğitiminde söz sahibi oldu. Tecrübelerini yazdığı eserlerle meslektaşlarına aktarmaya özen gösteren Goltz'un ve onu izleyen Osmanlıların yayınları subayların eğitimlerine odaklanmaktaydı. Goltz'un Türkçeye çevrilen eserleri arasında *Muharebeye Dair Nefer Ne Bilmelidir* adlı çalışması, doğrudan doğruya Osmanlı askerine hitap etmesi bakımından diğerlerinden ayrılmaktaydı. Bu makalede, Goltz'un söz konusu eseri incelenmiş, karşılaştırmalar yapılmış ve arşiv belgeleri ışığında dönemin diğer kaynakları göz önünde bulundurularak geniş bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Neferi, Goltz Paşa, Talim, Vazife, Askerî Modernleşme

ABSTRACT

The officer class, which was the focal point of Ottoman military modernization, was trained according to German methods since the reign of Abdulhamid II. The importance afforded to military schools added increasing momentum to the quality of education. During this period, Goltz Pasha, who steered the modernization movement, also became dominant in the education of young Ottoman officers in his capacity as Inspector of the Military Schools. Goltz, who was at pains to convey his experiences to his colleagues and the Ottomans who followed him, through the works he wrote, focused on the training of officers. Among Goltz's works translated into many foreign languages, as well as Turkish, the booklet titled *What Soldiers Should Know about Battle* was distinguished

from the others in that it directly addressed the Ottoman soldiers. In this article, Goltz's booklet has been examined, comparisons have been made with other sources of the period, and a broad evaluation has been made in light of archival documents.

Keywords: Ottoman Soldier, Goltz Pasha, Training, Duty, Military Modernization

Extended Abstract

A strong and active army was vital to the Ottoman Empire, which was built on military foundations. The capabilities of the army ensured the dominance of the state in a very wide geographical area for many years. The Ottoman army was developed continuously over the years according to the needs it faced. Because of the continuity of military change, different practices were followed in the Ottoman army in every period. The Ottoman army, which suppressed Eastern Europe until the end of the seventeenth century, first went on the defensive in the eighteenth century and then began to retreat. Researching the reasons for this adverse situation and finding a solution to it became the most important work of the Ottoman administration. In this process, the military service in the European geography gradually became professional and, finally, institutionalized. From a tactical and technical point of view, the armies of the nineteenth century had much more distinctive structures than in previous periods. Firearms, one of the elements of physical change, had also become indispensable tools for armies. Among other factors, the French Revolution birthed citizens who would represent the cheap and useful workforce needed by the modern army. When villagers and city dwellers became citizens, equipped with rights and duties, military service was accepted as a civic duty. This situation created an important need. The command would be trained in military colleges, but how would it be possible to quickly train citizens, most of whom were illiterate? A two-step solution to this issue was found. First, to increase the sense of belonging, a sense of homeland and duty was instilled in citizens who would provide their military service for a certain period. Second, constantly repeated training was employed to fuse the individuals into a cohesive whole. The model followed, formerly the French army, was later changed to the Prussian System. With the Tanzimat reforms, conscription laws aimed to bring order to the performance of this service by regulating the military service of Ottoman men. Serving the Ottoman homeland and doing one's duty properly began to be used as important arguments for the training of soldiers in the Second Constitutional Era. Although the studies carried out until this period significantly increased the training of officers and commanding staff, the reflection of this training in the field was only possible with the training of the soldiers using the same methods. The majority of the combat classes of the Ottoman army were infantry. It was vital to

maintain a standard in the training of the infantry, the largest class of the army. It would not be possible to consider a modern army without ensuring the order, training, and training conditions of the recruited soldiers. Recruit training of the Ottoman infantry continued in line with the general course of modernization. The content of education varied according to the different models applied from time to time. It has always been an important area within the framework of the regulations and manuals updated according to the new procedures. In this process, the training that was carried out according to the French manuals continued according to the German manuals in the period following the Russo-Turkish War. Indeed, during the reign of Abdulhamid II, the German Military Mission started to work, and the Prussian System was adopted by the entire army. In this period, in the studies carried out for the training of the Ottoman infantry, spiritual elements as well as physical elements were taken into consideration. It was vital to the faultless operation of the war machine to which it belonged to turn the loyalty of the recruit, whose training had been started, into unquestioning surrender. Goltz Pasha, one of the most important names in Ottoman military education, who was assigned within the body of the German Military Mission and later became the head of this committee, guided his colleagues in the training of soldiers. Among his works, the booklet titled *What Soldiers Should Know about Battle* pointed to a whole set of values based on military concepts.

Giriş

Osmanlı Beyliği'ni bir imparatorluğa dönüştüren unsurların başında, güçlü ve savaşa hazır ordusu gelmekteydi. Osmanlı ordu teşkilatı, Türk askerî kültürünün izlerini taşımakla birlikte karşılaşılan yeni ihtiyaçlara cevap verebilecek çağdaş çözümlerle sürekli geliştirildi.

Tarihî ve bölgesel mirastan beslenerek sürekli gelişen Osmanlı ordusu, devletin gücünün simgesi olarak kabul edilmekteydi. Nitekim Osmanlı hâkimiyet alanının teminatı da savaş gücüne güvenilen orduydü. 17. yüzyılın sonlarına kadar Doğu Avrupa'yı baskılayan Osmanlı ordusu, 18. yüzyılda önce savunmaya geçti sonra da gerilemeye başladı. Bu durum Osmanlı ordusunda ıslahat çalışmalarının başlatılmasına zemin hazırlamıştı. Ordunun eski gücüne kavuşmasıyla eski şanlı günlere dönülebileceği düşünölmeye başlanmıştı. Osmanlı'nın güç kaybettiği dönemde Avrupa coğrafyasında askerliğin giderek profesyonelleştiği ve nihayet kurumsallaştığı göröldü. Avrupa'da sürekli yüksek seyreten siyasi ve askerî tansiyon, askerliğin profesyonel bir meslek olarak ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştı. Bu kurumsallaşma usta-çırak eğitimine dayanan eğitim modelinin modern askerî okullara kaymasıyla mümkün oldu. Geleneksel silahların yerini tamamen ateşli silahlara bırakması da söz konusu kurumsallaşmayı hızlandıran faktörlerden biriydi. Zira ateşli silahların getirdiği en belirgin yenilik, bireyselliği ortadan kaldırmasıydı. *Şövalye* ve *sipahi* yerini tüfek kullanan piyadeye bırakırken tüfeğin ve topun gelişmesi piyade birliklerinin birer makineye dönüşmesine sebep olmuştu. Artık asker tek başına bir şey ifade etmiyordu ve bir makinenin dişlileri gibi koordineli hareket edemeyen birliklerin savaşta başarısı söz konusu değildi. Kurumsal yapılarıyla modern Avrupa orduları dünyanın geri kalanına örnek hâle gelmişti. Osmanlı İmparatorluğu da 18. yüzyılın ortalarından itibaren askerlik alanında Batı'yı örnek alan devletler arasında yerini almıştı.¹

Diğer tüm etkenlere Fransız İhtilali'nin tesirleri de eklenince 19. yüzyıl Avrupa'sında modern orduların ihtiyaç duyduğu ucuz ve kullanışlı iş gücünün temsilcisi olarak *vatan-daş* ortaya çıktı. Köylüleri ve şehirliileri, hak ve ödevlerle donanmış vatandaşlara dönüşünce askerlik de bir vatandaşlık görevi olarak kabullenilmişti ve bu durum önemli bir ihtiyacı doğurdu. Komuta kademesi askerî yüksekokullardan yetişecekti; ancak çoğu okuma yazma bile bilmeyen vatandaşları kısa sürede eğitmek nasıl mümkün olacaktı?

1 Ahmed Refik, "Eski Osmanlı Askerliğı, Sultan Süleyman-ı Kanunî Devrinde Nişan Ta'limleri, *Edebiyat-ı Umümiye Mecmuası*, C.1, S.3, t.y., s. 76, 77; Hüseyin Dağtekin, "I. Murad Zamanında Osmanlı-Bizans Münâsebetlerine Genel Bir Bakış (1361-1389)", *DTCF Dergisi*, C.19, S.3-4, 1961, s. 190; Feridun M. Emecen, "İlk Osmanlı Savaşları ve Taktikleri Üzerine Bazı Tesbitler", *Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular: Oluşum, Teşkilat ve İşlev*, ed. Feridun M. Emecen, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2008, s. 267-275; Gabor Agoston, "Firearms and Military Adaptation: The Ottomans and the European Military Revolution, 1450-1800", *Journal of World History*, C.25, S.1, 2014, s. 99.

Bu meseleye iki aşamalı bir çözüm bulundu. Birincisi belirli bir süreyle askerlik yapacak vatandaşlara vatan ve vazife bilinci aşılanarak aidiyet hissini artırmak. İkincisi sürekli tekrarlanan eğitimlerde çizilecek sınırlarla bireyi bütünü içinde eritmek. Bulunan çözüm başarıyla uygulandı ve Avrupa'dan dünyanın geri kalanına yayılarak yerleşti.²

Osmanlı ordusunun Avrupa orduları örnek alınarak yeniden düzenlenmesi için başlatılan çalışmalar, değişimin köklü ve kalıcı olması gerektiği fikrini yerleştirmişti. Bu maksatla 18. yüzyılın sonlarından itibaren takip edilen model, önceleri Fransız ordusuyken daha sonra kademeli olarak Prusya/Alman sistemine geçildi. Örnek alınan askerî modelin değiştirilmesinde Almanya'nın Fransa karşısında kazandığı zaferlerin etkisi olmuştu. Bu zaferler sayesinde Prusya askerlik sistemi yeni bir ekol olarak ortaya çıkmış, Avrupa siyasetinin yeni gücü olan Alman İmparatorluğu'nun ihraç ürünü hâline gelmişti. Yine de Osmanlı-Alman yakınlaşmasının temelinde sadece Osmanlı'nın askerî modernizasyon ihtiyacı yer almıyordu. Osmanlı yönetimi, 93 Harbi'nden sonra itildiği diplomatik yalnızlıktan Almanya ile tesis ettiği iyi ilişkiler sayesinde bir nebze de olsa kurtulacaktı. Şüphesiz Almanya da bu yakınlıktan faydalanmayı planlamıştı. Osmanlı coğrafyası Almanya'nın *Doğuya Doğru* politikasına bir köprü vazifesi görecekti. II. Abdülhamid döneminde Almanya'dan talep edilen askerî uzmanlar, ordunun yeniden düzenlenmesi için görevlendirilirken daha da sıkılaştıran ilişkiler sayesinde Alman silah endüstrisine de Osmanlı ülkesinin kapıları açıldı. Krupp ve Mauser gibi Alman silah üreticileri Osmanlı pazarında zamanla tekel hâline geldi. İlki 1861'de gelen Krupp toplarından, zaman içinde 4.000 civarında alınmıştı ve 1887'den başlayarak 1.000.000 civarında Mauser tüfeği ithal edilmişti. Bu silahların yanında yedek parça ve mühimmat da alındığından Osmanlı'nın Almanya'dan silah ithalatı sürekli artmıştı. Böylece askerliğin temel unsurlardan teşkilat ve doktrinle teçhizat da Almanya'dan alınarak Osmanlı ordusunun Alman askerî sistemine entegrasyonu büyük ölçüde sağlanmıştı. Bu durum iki devletin I. Dünya Savaşı öncesindeki ittifakında önemli bir rol oynamıştı.³

2 Gunther E. Rothenberg, "Soldiers and the Revolution: The French Army, Society, and the State, 1788-99", *The Historical Journal*, C.32, S.4, 1989, s. 981, 982; Odile Moreau, "İki Dünya Arasında: Osmanlı Subayları, Kültürel Aktarım ve Siyasal Etkileşim", *Harp ve Sulh Avrupa ve Osmanlılar*, ed. Dejanirah Couto, çev. Şirin Tekeli, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2010, s. 363-378.

3 F. Dvornik (Francis Dvornik), "The First Wave of the Drang Nach Osten", *The Cambridge Historical Journal*, C.7, S.3, 1943, s. 131; David E. Kaiser, "Germany and the Origins of the First World War", *The Journal of Modern History*, C.55, S.3, 1983, s. 473; İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s. 105-106; Fahri Türk, *Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1871-1914 Krupp Firması, Mauser Tüfek Fabrikası, Alman Silah ve Cephane Fabrikaları*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayınları, 2012, s. 190, 231; Gerhard Grüsshaber, *Türk Ordusunda Alman Ruhü*, çev. Bozkurt Leblebicioğlu, İstanbul, Say Yayınları, 2022, s. 37-39. Türk-Alman İttifakı için bkz. Mustafa Çolak, *Enver Paşa Osmanlı-Alman İttifakı*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2008. Ayrıca bkz. *Savaşın İki Yüzyıla Türk-Alman İttifakı*, yay. haz. Necmettin Alkan, Eyyub Şimşek, İstanbul, Kronik Yayınları, 2018.

Osmanlı modernizasyon hareketi orduda başlayıp diğer kurumlara yayılmıştı. Tanzimat'la birlikte askerî açıdan toplumun doğrudan etkilendiği husus, askerlik hizmetinin genel bir yükümlülüğe dönüşmesiydi. Askere alma kanunları, Osmanlı erkeklerinin askerlik hizmetlerini düzenleyerek bu hizmetin ifasında bir düzen getirmeyi hedeflemişti. II. Meşrutiyet'le güçlenen vatan ve vatandaş kavramları da askerlik hizmetinin manevi temellerini oluşturdu.⁴

Bu çalışmada Osmanlı askerinin eğitimi ve savaş hazırlıkları vatan ve vazife bilinci açısından değerlendirildi. Asker alma usullerinin hukuki bir çerçeveye oturduğu Tanzimat döneminden I. Dünya Savaşı'na kadar geçen zaman içinde ortaya çıkan kurum ve kavramların askerine etkisi üzerinde duruldu. Bu noktadan hareketle vatan ve vazife kavramlarının vurgulandığı bir risale olan Goltz Paşa'nın *Muharebeye Dair Nefer Ne Bilmelidir* adlı eserinde pekiştirilmesi tavsiye edilen konular incelendi. Goltz'un eseri çalışmanın genel çerçevesini belirlerken dönemin belgeleri, resmî yayınlar ve bunları destekleyecek süreli yayınlar çalışmanın ana kaynakçasını oluşturdu. Çağdaş devletlerin uygulamalarına başvurularak Osmanlı yönetiminin askerî açıdan gelişmeleri ne derece takip ettiği anlaşılmaya çalışıldı.

1. Eğitilmiş Asker İhtiyacı ve Osmanlı Ordusunda Eğitimin Kurumsallaşması

Osmanlı ordusunun geleneksel yapısını işlemez hâle getiren askerî, siyasî ve sosyal gelişmeler, bu yapının yeniden düzenlenmesini devletin devamlılığı açısından zorunlu kılmıştı. Ordunun yetersizliği dâhildeki kontrolü güçleştirirken ülke sınırlarının savunmasını da ciddi bir zafiyete uğrattı. Çözüm arayışları çerçevesinde hayata geçirilen uygulamalar Osmanlı modernizasyonunun ilk adımları olmuştu.

Osmanlı yönetimi eski günlerin ihtişamına dönmek için çok çaba sarf etse de III. Selim, eskiye dönmenin işe yaramayacağını fark ederek yeni bir düzenin gelişmesi için Nizâm-ı Cedîd'i ilan etti. Yeni düzenin sembolü, Fransız usulünde oluşturulmuş Nizâm-ı Cedîd ordusuydu. Bu ordu nizam ve talim prensipleri üzerine kuruluydu ve bu prensiplerle Osmanlı ordusunu yeniden dizayn etmeyi hedefledi. Kıyafet, teçhizat ve silahlarıyla ön plana çıkan Nizâm-ı Cedîd askerleri, hedeflenen koordinasyon ve kabiliyete ulaşmak için Levent Çiftliği'nde talimlere başladı. Padişahın himayesindeki bu yeni ordu zamanla genişlemekle birlikte eski düzenden nemalanan çevreleri oldukça rahatsız etti. Yeniçerilerin bir isyanla dile getirdiği bu rahatsızlık Nizâm-ı Cedîd'in uzun soluklu

4 Namık Kemal, "Hidmet-i Askeriye", *Hürriyet*, 18.03.1276 (15.10.1859); Mesut Uyar-Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 320-321.

olmasını engelledi. Ancak Yeniçeri Ocağı yeni düzene direnmenin bedelini II. Mahmud tarafından ortadan kaldırılarak ödedi. II. Mahmud'un hamlesi Osmanlı modernleşmesinde en önemli dönüm noktası olarak bürokrasi ve ordunun da desteğini almıştı. Ocağın kaldırılması yenilik hareketine karşı geleneksel direncin de bertaraf edilmesi anlamına geldiğinden bu olaydan sonra ıslahatlar hız kazanmıştı.⁵

Osmanlı ordusunun merkezde bulunan ana kuvveti ortadan kalkınca yeni bir ordunun kurulması gerekti. Asâkir-i Mansûre-i Muhammedîye Ordusu, Haziran 1826'da değişim hareketinin yeni temsilcisi olarak kuruldu. Devraldığı ıslahat mirası gereği bu ordu iki temel düstür üzerinde konumlanmıştı: *Talim ve Nizam*. Modern Osmanlı ordusunun çekirdeğini teşkil edecek olan Mansûre Ordusu askerleri yeni usulleri sürekli tekrarlanan eğitimlerle benimseyecekti. Talim, düzenin (disiplinin) ve savaşa hazır bulunmanın da ilk şartı olarak görülmekteydi. Düzenli talim bir eğitim metodu olmasının yanında alışkanlık kazandırmanın da en kolay yoluydu. Barış zamanında yapılan tekrarlarla öğrenilen hamle ve düzenler askerin savaş zamanındaki başarısının teminatıydı. Talimler askere birlikte hareketin önemini aşılarken yeni düzenin ön gördüğü savaş makinesinin bir parçası olarak her şartta zorlanmadan hizmet etmesini hedeflemekteydi. Bu maksatla Asâkir-i Mansûre-i Muhammedîye birlikleri için yavaşık düzen talimlerinden farklı sınıfların birlikte çalışmasına kadar birçok farklı talim metodu uygulanmıştı.⁶

Yeni ordunun takip edeceği talim ve nizam titizlikle belirlenirken ordunun asker kaynağı da önemli bir mesele olarak ortaya çıktı. Yeni askerin vasıfları detaylı kanunlarla belirlendi. Eskiye hatırlatacak unsurların istenmediği metinlerden açıkça görülürken Yeniçerilere benzer özelliklere sahip askerlerin kabul edilmemesi önemle vurgulanmaktaydı. II. Mahmud dönemine yetişme de Tanzimat'ın ilk yıllarında askere alma usulleri de yeniden düzenlendi. Askerliğin bir genel yükümlülük olarak belirlendiği 1843 Kur'a Kanunnamesi, Osmanlı vatandaşlarının askerlik hizmetini düzenlemek için en ciddi adımdı. Bu kanun daha sonraki dönemlerde güncellendi ve benzer yeni kanunlar da çıkarıldı. Genel askerlik yükümlülüğü herhangi bir askerî geçmişi olmayan sıradan Osmanlıların belirlenen sürede silahaltına alınması demektir. "Silah altına alınmak" genel bir tabir olmakla birlikte silah ve asker arasındaki ilişkiyi vurgulayan bir ifadeydi.

5 Erik Jan Zürcher, "Teoride ve Pratikte Osmanlı Zorunlu Askerlik Sistemi (1844-1918)", *Devletin Silahlanması Ortadoğu ve Orta Asya'da Zorunlu Askerlik (1775-1925)*, ed. Erik Jan Zürcher, çev. M. Tanju Akad, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, s. 87; Mesut Uyar-Edward J. Erickson, *Osmanlı Askeri...*, s. 238. Ayrıca bkz. Yunus Koç-Fatih Yeşil, *Nizâm-ı Cedîd Kanunları (1791-1800)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2012.

6 Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2009, s. 331-332. Yeni ordunun eşzamanlılık ve disiplin açısından değerlendirilmesi için bkz. Avner Wishnitzer, *Alaturka Saatleri Ayarlama Geç Osmanlı'da Zaman ve Toplum*, çev. Ercan Ertürk, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Sıradan insanların silahla ilişkisi beraberinde bir kurallar bütününi işaret ediyordu. Zira ateşli silahlar ve genel askerlik yükümlülüğü birleştiğinde bireysel beceri ve tecrübe artık çok fazla önem taşımıyordu. Asker silahını verilen emirle dolduracak, emirle nişan alacak ve emirle ateş edecekti. Bu döngü sürekli tekrarlanmalı, asker elindeki tüfekle bir makinenin dişlilerinden herhangi biri olarak düzgün ve düzenli çalışmalıydı. Bu gereklilik askerin eğitimin önemini artırmasının yanında bu eğitimi verecek kişi ve kurumların da ne kadar önemli olduğuna işaret etmekteydi.⁷

Asker kaynağının sistemli olarak karşılanabilmesi için yapılan düzenleme, askerliğin süresine de sınırlama getirdi. Bu süreler çoğu zaman aşılsa da artık askere alınan bir Osmanlı vatandaşının -en azından teorik olarak- ne zaman evine döneceği belliydi. Prusya'da geliştirilen yedek askerlik modeli örnek alındığından, barış zamanında asker sayısı sınırlandı ve bu sayının savaş ve yakın savaş hâlinde hızlıca artırılması için tedbirler alındı. "Asâkir-i Redîfe-i Mansûre" terhis olduktan sonra bir süre daha yedek güç olarak savaşa hazır tutulan Osmanlı birliklerini ifade ediyordu. Uygulamada farklılıklar olsa da Alman yedek askerlik sistemi *Landwehr*'in toplumsal etkileri Redif uygulamasında da izlendi. Askerî açıdan getirilerinin yanında bu sistem, Osmanlı toplumunun askerlikle sürekli iç içe olması sonucunu doğurdu. Zira Redif birlikleri yıl içinde sivil hayatlarına devam ederken belirlenen bir süre için İstanbul'a veya en yakın ordu merkezine çağırılarak talimleri tekrarlamaktaydı. Bu eğitimler, muvazzaf askerlerle Redif askerleri arasındaki farklı en aza indirmeyi hedefliyordu. Böylece Osmanlı vatandaşları ve şehirleri askerlik hayatıyla iç içe yaşayacakları yeni bir düzen içine girmişti. 1912'de kaldırılana kadar Redif teşkilatı ordu ve toplum arasındaki önemli köprülerden birisi oldu. Bu irtibat vatan ve vazife kavramlarının da toplumda yerleşmesini sağlamıştı.⁸

Askerlik II. Mahmud'la birlikte yeni bir düzene kavuşurken bu düzenin verimli ve kalıcı olabilmesi için askerî eğitimde de önemli adımlar atılmalıydı. Nitekim çağın

7 *Kanunnâme-i Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye, Ta'lim ve Taallüm Mesâil-i Diniye ve İ'tikâdiye*, Ahîr-i Zilkâde 1244 (03.06.1829), s. 23; *Kanunnâme-i Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye, Evâhir Rebîü'lâhur* 1253 (24.07.1837), s. 1, 189; *Kal'a ve Kışlaklarda Hidemâtin Tertîb ve Tanzimine Dair Kanunnâmedir*, 20 Şaban 1258 (26.09.1842), s. 1, 242; Hamza Keleş, "Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Kânûnnâmesi", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C.14, S.1, 2005, s. 228. Ayrıca bkz. *Askerî Kânûnnâmeler (1826-1827)*, yay. haz. Ahmet Yaramış, Mehmet Güneş, Ankara, Asil Yayıncılık, 2007. Vatandaşın askerlik hizmetini belirleyen kanunlar ve sistem hakkında detaylı bilgi için bkz. Faruk Aydın, *Osmanlı Devleti'nde Tanzimat'tan Sonra Askeralma Kanunları 1839-1914*, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1994; Tobias Heinzelmann, *Cihaddan Vatan Savunmasına Osmanlı İmparatorluğu'nda Genel Askerlik Yükümlülüğü 1826-1856*, çev. Türkis Noyan, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2009.

8 "Turkish Militia", *Public Ledger and Daily Advertiser*; 11.10.1834; Musa Çadırcı, "Anadolu'da Redif Askeri Teşkilâtının Kuruluşu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.8, S.14, 1963, s. 66; Abdülkadir Özcan, "Redif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.34, 2007, s. 524-526. Ayrıca bkz. Wilbur E. Gray, *Prussia and the Evaluation of the Reserve Army: A Forgotten Lesson of History*, Carlisle, Strategic Studies Institute U.S. Army War College, 1992.

ihtiyaçlarını karşılayacak donanımına sahip Osmanlı subayını yetiştirmek üzere Mekteb-i Harbîye-i Şahâne'nin açılması, eğitime verilen önemin göstergesiydi. Zira askerliğin profesyonel bir meslek olarak ortaya çıktığı bir dönemde, Osmanlı subayının bu mesleğin gereklerini layıkıyla öğrenmesi ve bunları uygulayabilmesi oldukça önemliydi. Bir askerî yüksekokul olarak Harbîye, ilk derece okullardan beslenemediği için ilk mezunlarını Tanzimat döneminde verebilmişti. Mezun olan subayların bir kısmı Erkân-ı Harbîye Mektebi'ne ayrılarak modern ordunun önemli bir ögesi olan kurmay sınıfı için eğitildi. Osmanlı ordusu ilk kurmaylarına da Tanzimat döneminde kavuştu. Orduda ve toplumda değişim öncüsü olan modern Osmanlı subayının önemi getirilen her yenilikle daha da arttı. Tanzimat dönemindeki düzenlemelerin içinde yer alan subaylar, yabancı ülkelerde eğitimler alarak dünyayı da tanıdı. II. Abdülhamid'in yönetimi için bir endişe kaynağı olsalar da “vatan” için mücadele fikrinin öncüsü bu genç subaylar olmuştu. 1908'de Meşrutiyet'in yeniden ilanı ile vatan ve vatandaş kavramları daha önemli hâle gelirken, hürriyetin kahramanları, *mektepli* yani modern okullarda yetişmiş Osmanlı subaylarıydı.⁹

Osmanlı vatani için hizmet etmek ve vazifeyi layıkıyla yapmak Meşrutiyet'le birlikte askerinin eğitiminde önemli argümanlar olarak kullanılmaya başlanmıştı. Bu döneme kadar yapılan çalışmalar, subayın ve komuta kademesinin eğitimini önemli ölçüde artırmış olsa da bu eğitimin sahadaki yansıması ancak neferin de aynı usullerle eğitimi ve talimiyle mümkündü. Osmanlı ordusunun muharip sınıflarının büyük çoğunluğu piyadeydi. Ordunun en kalabalık sınıfı olan piyadenin eğitiminde standardı sağlamak hayati derecede önemliydi. Silah altına alınan acemi askerinin nizam, terbiye ve talim şartları sağlanmadan modern bir ordudan bahsetmek mümkün olamazdı. Muharip sınıfın ikinci önemli unsuru olan Süvariler, eğitimleri ayrı bir unsura bağlı olduğu için daha farklı bir eğitim sistemine tabiydi. Destek sınıfları ve topçunun eğitimiyse yine bu sınıfların mesleki ihtiyaçlarına uygun olarak yürütüldü.¹⁰

Osmanlı askerinin eğitimi modernleşme hareketinin doğrudan hedefleri arasında değildi. Daha doğru bir ifadeyle, neferin eğitimi subaya verilecek eğitime bağlandığından çalışmalar nefer üzerinde yoğunlaşmadı. Modern usullerle eğitim alan subayın kıtaya çıktığında emrine verilen askeri belirlenen standartlarda eğitmesi temel hedefti.

9 Ali Suavi, “İslam Askerliği ve Fransız Askerliği”, *Ulûm*, 06.10.1870; Fon Bogolovski, “Harb ve Hissiyât-ı Nâmus, Silah Arkadaşlığı, İtâ't-ı Askeriye”, müt. Mehmed Rüşdi, *Mecmua-i Ebuzziyâ*, Sene: 17, Cüz'-i Aded: 25, 1314 (1896), s. 2203, 2210; Berna Fildiş, “Modernleşen Ordular ve Bürokraside Yüklendikleri İşlev: Osmanlı Örneği”, *Turkish Studies*, C.13, S.10, 2018, s. 339, 343.

10 A. Talat, “Askerlik ve Askerliğe Muhabbet”, *Musavver Muhit*, C.1, S.2, 1324 (1906), s. 8,10; Mehmet Ali, *Acemi Neferin Terbiye-i Askeriye Muallimi*, Konstantiniye, Hikmet Matba'ası, 1326 (1908), s. 4-8.

Başlangıçta acemi askerin padişaha bağlılığından ibaret gibi olan manevi eğitimin öğeleri mektepli subayların sayılarının artmasıyla çeşitlendi. Padişaha bağlılığın yanında Osmanlı vatani, hürriyet, vazife ve namus gibi kavramlar, Osmanlı neferinin eğitimindeki diğer önemli vurgulardı. Özellikle 1908'den itibaren İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklerin mücadelelerini de kapsayan vatan ve vazife öne çıkan iki kavram olmuştu.¹¹

Acemi asker silah altına alındığında seçildiği sınıfın ihtiyaçlarına göre farklı eğitimlere tabi tutulmaktaydı. Muharip sınıfların başında gelen piyade, sayı ve savaştaki birincil rolü bakımından eğitimi üzerinde en çok çalışılan sınıftı. İstanbul'da bulunan askerî birlikler karar verilen eğitim modellerinin ilk muhatapları oldu. I. Ordu'nun yetki sahası içindeki Selimiye, Rami ve Davutpaşa kışalarında uygulanan eğitimler ilk denemeler olmuştu. Yeni modellerin denenmesi için kurulan Numune Alayları da yeni gidişatın gözle görülür temsilcileriydi. Askerî eğitimde yeni uygulamalar, İstanbul'dan ülkenin diğer bölgelerindeki ordu merkezlerine doğru yaygınlaştı. Kâğıt üzerinde her birlik kendi içinde bir eğitim programına sahipse de sorumluluk ordu merkezlerindedi. Ordu müşiri kendi bölgesindeki bütün eğitim faaliyetlerinden de sorumluydu. Ordu merkezlerinde görevlendirilen subayların vasıfları askerin eğitimi için göz önünde bulundurulan bir kriterdi. Yurt dışında eğitim almış subaylar, İstanbul'dan başlayarak diğer ordu merkezlerine gönderilmekteydi. Dönemin şartlarında askerî eğitimin esasları tek erden başlayarak en küçük birlikten en büyüğüne kadar bütün bir sınıfın ve nihayet ordunun tamamının koordinasyonunu sağlamaktı. Birlikte hareket etmek için emre itaat ilk şarttı ve askere verilen temel eğitimin esasları da emre itaate dayanıyordu.¹²

Osmanlı piyadesinin acemi eğitimi de modernizasyonun genel seyrine uygun olarak devam etti. Dönem dönem uygulanan farklı modellere göre eğitimin içeriği değişmekteydi. Yeni usullere göre güncellenen nizamname ve talimnameler çerçevesinde her zaman önem verilen bir alan olmuştu. Bu süreçte önceleri Fransız talimnamelerine göre yapılan eğitimler 93 Harbi'ni takip eden dönemde Alman talimnamelerine göre

11 *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Perakende Askeriye (Y.PRK.ASK.)*, 74/58, 05.01.1305 (19.09.1887); *BOA, Ma'arif Nezâreti Mektubi Kalemi (MF.MKT.)*, 821/60, 21.10.1322 (29.12.1904); Ahmed Rıza, "Askerimizin Namus ve Haysiyeti", *Meşveret*, 18.10.1312 (14.04.1895); Mehmed Tahir, "Osmanlı Menâkıb-ı Askeriyesinden Bir Nebze Padişâh ve Serdârlarımız Askere Nasıl Kuvve-i Ma'nevîye Veriyorlardı?", *Sebil'ürreşâd*, C.9/2, Aded: 218/36, 28.11.1330 (08.11.1912), s. 186, 188. Jön Türklerin II. Abdülhamid'in uygulamalarının orduya olumsuz etkileri hakkındaki fikirleri için bkz. (Mezun Bir Osmanlı), "Müdhiş Tehlike Devletin Ahvâl-i Askeriyesi, *İctihâd*, C.2, S.1, 1906, s. 4, 9.

12 *Piyâdeye Âid Mevâd-ı İbtidâiyeyi Havî Ma'lumât ve Terbîye-i Askeriye*, Dersâdet, Mekteb-i Harbiye Matba'ası, 1327 (1909), s. 5-7; Musa Çadırıcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Askerlik*, İstanbul, İmge Kitabevi, 2008, s. 104-107; Zeynep Sabancı, "Kışladan Araziye: 1910 Sonbahar Manevrası", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C.21, S.2, 2020, s. 273.

sürdürüldü. Nitekim II. Abdülhamid döneminde Alman İslah Heyeti'nin göreve başlamasıyla ordunun tamamında Prusya sistemine geçildi. Böylece eğitim için kullanılacak metinler Alman uzmanların çalışmalarından seçilir olmuştu. Ayrıca zamanla Osmanlı subayları da askerin eğitimi için kendi tecrübelerini kaleme almaya başladı.¹³

Osmanlı piyadesinin eğitimi için yapılan çalışmalarda fiziki unsurlar kadar manevi unsurlar da göz önünde bulundurulmuştu. Hatta zaman zaman eğitimin manevi öğelerinin daha ön plana çıktığı görüldü. Eğitime başlanan acemi askerin bağlılığını sorgusuz bir teslimiyete çevirmek ait olduğu savaş makinesinin hatasız çalışması için hayatî bir meseleydi.

2. Vatan Savunmasında Osmanlı Neferi ve Goltz Paşa'nın Nefere Tavsiyeleri

Vatan ve vazife kavramlarıyla yetişen yeni nesil Osmanlı askerlerinin eğitiminde Alman subaylar hep ön planda olmuştu. II. Abdülhamid döneminden itibaren görülen Alman etkisi sonraki dönemlerde de devam etti. Alman subayların Osmanlı ordusunun eğitiminde oynadıkları rol de her geçen gün arttı.

Osmanlı ordusunun modernleşme sürecinde akla gelen önemli isimlerden biri olan Goltz Paşa¹⁴, Alman Askerî Heyeti bünyesinde 1883'te İstanbul'a geldi. Goltz'un heyeteki önemi Osmanlı askerî eğitim kurumlarının ıslahı için özel olarak tavsiye edilmiş olmasıydı. Osmanlı subaylarının yetiştirilmesi için özel olarak bir subay talep edilmişti ve Goltz bu görevle söz konusu heyete sonradan katılmıştı. Subay eğitimine verilen önem, Goltz'un ilk Alman İslah Heyeti'nde öne çıkmasını sağladı. Mekâtib-i Askeriye Müfettişi sıfatıyla Osmanlı ordusundaki görevine başladığında Alman rütbesiyle yarbayken anlaşma gereği mirliva rütbesine getirildi. Modern eğitimin tesisinde üstlendiği görev sebebiyle II. Abdülhamid döneminde yetişmiş birçok subay için önemli bir rol model oldu.¹⁵

13 *BOA, Yıldız Yaverân ve Maiyyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiye Dâiresi (Y.PRK.MYD.)*, 6/53, 24.11.1304 (14.08.1887); *BOA, Yıldız Münevvi Ma'rûzat (Y.MTV)*, 213/98, 16.12.1318 (06.04.1901); *BOA, İrâde Meclîs-i Mahsûs (İ.MMS.)*, 154/32, 19.10.1330 (01.10.1912); Rokker, *Piyade Acemi Neferi Nasıl Yetiştirilir Hafta Cedvelleri*, müt. Yusuf, y.y., Mahmud Bey Matba'ası, 1325 (1907), s. 9; Eşref, *Milletin Hissiyât-ı Askeriyesini İlk Edvâr-ı Talimiyede Tahrik Yahud Onbaşının Acemi Nefere Verdiği Acıklı Öğütlerden*, İstanbul, Şems Matba'ası, 1327 (1909), s. 57.

14 Generalfeldmarschall Colmar Freiherr von der Goltz: Alman ve Osmanlı mareşali. *BOA, İrâde Dahiliye (İ.DH.)*, 888/70644, 29.12.1298 (22.11.1881); *BOA, Yıldız Askerî Ma'rûzât (Y.PRK.ASK.)*, 21/28, 08.02.1301 (09.12.1883); *BOA, Y.MTV*, 15/19, 09.10.1301 (02.09.1884). Detaylı bilgi için bkz. Salih Kış, *Osmanlı'da Alman Ekolü Von der Goltz Paşa (1883-1895)*, Konya, Palet Yayınları, 2017.

15 *BOA, Yıldız Hariciye Nezâreti Ma'rûzât (Y.PRK.HR.)*, 6/21, 09.06.1299 (28.04.1882); *BOA, İ.DH.*, 888/70644, 14.08.1300 (20.06.1883); *BOA, Y.MTV*, 15/19, 09.10.1301 (02.08.1884).

Alman Islah Heyeti'nin başkanlığını sürdürürken müşirliğe kadar yükselen Goltz Paşa'nın askerî eğitim sistemi üzerindeki tespit ve uygulamaları bu sistemin modernleşmesinde önemli rol oynamıştı. Modern Osmanlı subayının Goltz'un kurduğu sistemin eseri olduğunu söylemek çok iddialı olsa da onun Osmanlı subayları üzerindeki etkisi su götürmez bir gerçektir. Osmanlı hizmetinde görev yapmış diğer yabancı subaylarla mukayese edildiğinde bu etkinin Goltz'un kişiliğinden kaynaklandığı sonucuna varmak mümkündür. Bunun yanında paşanın askerî bürokrasideki yerini ölümsüzleştiren asıl etken Osmanlı düşünce yapısını ve özellikle genç nesli doğru tahlil ederek buna göre hareket etmesi olmuştu. Goltz, meslektaşlarının yaptığı hataları tekrar etmemiş; Osmanlı subaylarına Prusya sistemini öğretirken bunu Osmanlı şartlarına uygun olarak yapmaya gayret etmişti. Kendi cümlelerinden yola çıkıldığında bu tahlil ve davranışın özünü; “*Filhakika Osmanlı ordusunda Alman usul-i harbi tatbik olunamazdı Türk usul-i harbi tatbik olunabilirdi.*” ifadesi teşkil etmekteydi.¹⁶

Goltz Paşa, askerî görevlerinin yanında Almanya ile siyasi ve ticari ilişkilerde de gayriresmî elçilik vazifesini uzun yıllar sürdürdü. İki ülke arasında her geçen gün daha da güçlenen iş birliğine katkısı uluslararası kamuoyunda zaman zaman tartışmalara sebep olmaktaydı. O dönemde İstanbul'daki Alman Askerî Misyonu'nun etkisi diğer büyük devletlerin temsilcileri tarafından sürekli gündeme getirilmekteydi. Özellikle silah alımlarındaki rekabette Alman üreticilerin desteklenmesine sebep olduğu gerekçesiyle en çok eleştirilen Alman subay Goltz Paşa olmuştu. Gerçekten de Goltz, Alman silah üreticileri ve Osmanlı makamları arasında zaman zaman aracılık etmiş, bazen de silah tercihlerini etkileyecek yönlendirmeler yapmıştı. Ancak silah ve diğer harp araçlarının satın alınmasındaki Alman tercihi, Prusya sisteminin uygulanmasının bir sonucuydu. Yaklaşık kırk yıl süren Alman varlığı, Osmanlı ordusunda köklü izler bırakmıştı ve Alman ürünlerinin tercih edilmesinin en önemli sebeplerinden biri de bu etkin varlık olmuştu. Goltz'un, askerî okulların ıslahından başlayan görev sahası zamanla genişleyerek ordunun her alanında etkili bir hâle gelmişti. 12 yıllık süre içinde görevi gereği veya şahsi teşebbüsleri sayesinde önemli değişikliklerin hayata geçirilmesini sağladı. Alman heyetine başkanlık ederken aynı zamanda padişahın da müşavirleri arasında yer almıştı. Birkaç defa görev süresi uzatılsa da 1895'te ülkesine döndü.¹⁷

16 BOA, *Hariciye Nezâreti Siyâsi, (HR.SYS)*, 30/60, 25.04.1895; BOA, *Y.MTV*, 26/70, 06.04.1304 (02.01.1887); Colmar Freiherr von der Goltz (Von der Golç), *Genç Türkiye'in Hezîmeti ve İmkân-ı İtlâsı*, müt. H. Cevdet, y.y., Cemiyet Kitabhânesi, 1332 (1914), s. 77; İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda...*, s. 113-117.

17 BOA, *Y.MTV*, 30/11, 07.05.1305 (21.01.1888); BOA, *Y.MTV*, 60/18, 08.08.1309 (08.03.1892); Colmar Freiherr von der Goltz, *Anatolische Ausflüge. -Mit 37 Bildern und 18 Karten-*, Berlin, Verein der Bücherfreunde Schall & Grund, 1896; Colmar Freiherr von der Goltz, *Der Thessalische Krieg und die türkische Armee eine kriegsgeschichtliche Studie*, Berlin, Mittler und Sohn Verlag, 1898.

Goltz, görev süresi boyunca askerî tecrübenin paylaşılmasının bir alışkanlık hâline gelmesine çalışmıştı. Bu gayretini sürdürürken teorik bilginin önemini kabul etmekle birlikte teorinin faydalı olabilmesi için askerî pratiğin de hayati derecede önemli olduğunu vurguladı. Bu maksatla ders programlarında değişiklikler yaparak askerlik mesleğiyle doğrudan ilgili ve subayın kıtada kullanacağı bilgileri içeren yeni derslerin okutulmasına gayret etti. Öğrencilerin yakından tanıyabilmeleri için askerî tesislerde incelemeler yapmaya özen gösterdi. Goltz, gayreti ve çalışkanlığı sayesinde II. Abdülhamid'in güvenini kazanmıştı. Hayata geçirdiği yenilikler, üst düzey Osmanlı yöneticileri tarafından da yakından takip edilmekteydi. Kurduğu dostça ilişkiler sayesinde sıradan bir öğretmen veya komutandan ziyade bazı Osmanlı subayları için adeta bir idol hâline gelmişti. İstanbul'da bulunduğu dönemde tecrübeleriyle birlikte mesleki bilgilerini paylaştığı kitapları ve diğer eserleri Türkçeye çevrildi. Goltz'un yakın çevresindeki Osmanlı subayları da kendi bilgi ve tecrübelerini yazılı olarak paylaşmaya başlamıştı. Bu yayınlar Osmanlı askerî modernizasyonunun seyrini takip etmeyi de kolaylaştıran ciddi bir literatürün oluşmasını sağladı. Goltz'un subaylarla yakın ilişkisi ülkesine döndükten sonra da devam etti. Osmanlı ordusunda çok kıymet verilen bu komutan, II. Meşrutiyet döneminde tekrar davet edilerek ordunun ıslahı için tavsiyelerine başvurulmuştu. Goltz bu dönemde geçici olarak görevlendirilse de I. Dünya Savaşı'nda yeniden göreve davet edildi. Osmanlı VI. Ordusu'nun komutasını sürdürdüğü Bağdat'ta vefat edene kadar Türk silah arkadaşlarıyla birlikte çalıştı.¹⁸

Osmanlı ordusuna hizmeti sırasında birçok subayın kariyerinde doğrudan ve dolaylı olarak etkili olan Goltz, orduyu ilgilendiren diğer meselelerde de fikirlerini beyan etmişti. II. Abdülhamid döneminde, Osmanlı ülkesinin birçok bölgesinde incelemelerde bulundu. Ordunun ihtiyaçlarını tespit etmesinin yanı sıra eksiklerin tamamlanmasında da fiilen çalıştı. Hazırladığı haritalarla özellikle İstanbul ve Çanakkale istihkamlarının tahkimine gayret etti. Askerî üretim tesislerinin ıslahı için bu ürünleri kullanan veya kullanacak subayların söz konusu tesisleri tanınmasına gayret etti. Harbiye'den itibaren

18 Selçuk Günay, "Colmar Von Der Goltz un Gözüyle Osmanlı Devleti ve Geleceği", *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.5, 1991, s. 28, 31; Zekeriya Türkmen, "Sultan II. Abdülhamid Döneminde Mekteb-i Harbiye-i Şahane", *Osmanlı İstanbulu IV*, ed. Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan, İstanbul, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi & İstanbul Kültür A.Ş., 2017, s. 931-954; Erol Akcan, "Colmar Von Der Goltz Paşa'nın Osmanlı Ordusu ve Asker-Sivil Aydınlar Üzerindeki Etkisi", *Atatürk Dergisi*, C.4, S.1, 2015, s. 16; Salih Kış, "Birinci Dünya Savaşı nda Müşir Von Der Goltz Paşa'nın Ordu Komutanlıkları ve Ölümü", *History Studies*, C.9, S. 3, 2017, s. 129.

Goltz'un eğitim anlayışını, mesleki öğretilerini ve çalışmalarını takip eden Osmanlı subayları, kariyerlerinde ondan öğrendiklerini uygulamaya devam etmişti. Bu durum Türk subayları üzerindeki Alman etkisinin sürmesinde de bir hayli etkili olmuştur.¹⁹

İnkılap hareketinin başarılı olmasıyla başlayan yeni dönemde, Goltz'un öğrencileri Osmanlı yönetiminde söz sahibi oldu. Subayların Jön Türk hareketine kazandırdığı ivme, Osmanlı seçkinleri içinde asker etkisinin hissedilir şekilde artmasını sağlamıştı. Bu etki İstanbul'da olduğu kadar taşrada da görülmekteydi. Askerlik hizmeti yeni düzeyin fikirlerinin ve prensiplerinin vatandaşlara ulaşmasında en kolay yol olarak görüldüğünden ordu merkezleri ve diğer birlikler adeta birer okula dönüştürüldü. Mektepli-alaylı çatışması da 31 Mart'tan sonra ortadan kalktığından, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin politikaları kışladan vatandaşa aktarılmıştı. Silahaltına alınan vatandaşlar vatan, vazife, askerliğin önemi, millet ve nihayet Türklük gibi birçok yeni kavramı kışlalarda öğrendi.²⁰

II. Meşrutiyet'ten sonra yaşanan kısa bir tereddüt dönemiyle birlikte Osmanlı ordusunda Alman etkisi eskisi gibi devam etmişti. Goltz Paşa, hürriyet fikrinin de önemli bir destekçisi olduğundan yeni yönetimin kendisini göreve davet etmesi çok uzun sürmedi. Tekrar davet edildiğinde, kamuoyunun gündemini değiştiren öğrencilerine danışmanlık yaptı ve eskisinden daha açık bir şekilde fikirlerini beyan etti. Tavsiyeleri arasında başkentini Anadolu içine taşınmasından, özel olarak yetiştirilen köpeklerin orduda kullanılmasına kadar askerliği ilgilendiren birçok konu yer almaktaydı. Bu dönemde yüksek sesle dile getirilen hatta vatandaşlar tarafından da artık tanınan *vatan* kavramının *vazife* ile askerî ilişkisini izah ettiği bir eserinde Osmanlı askeri ile ilgili tavsiyelerini de ilgililerle paylaşmıştı.²¹

II. Meşrutiyet öncesi dönemde hayata geçirilen askerî modernizasyon uygulamaları, Osmanlı toplumunun askerlikle iç içe geçmiş bir değişime katılmasını sağlamıştı. Bu

19 BOA, *Yıldız Başkâtâbet Dâiresi Ma'ruzat (Y.PRK.BŞK.)*, 9/56, 09.09.1302 (22.07.1885); BOA, *Y.PRK.MYD.*, 13/86, 11.04.1311 (22.10.1893); Baron Fon Der Golts, *Seferber Zabıtâna Mahsus Muhtıra*, müt. Mahmud Şevket, y.y., Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Şahâne Matba'ası, 1301 (1884), s. C-H; İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda...*, s. 124-125; Nursel Gülcü "Von der Goltz Paşa'nın Osmanlı Askerî Okullarını Modernize Etmesi ve Türk İstiklal Savaşına Etkisi", *Mediterranean Journal of Humanities*, C.9, S.2, 2019, s. 314. Ayrıca bkz. *Goltz Paşanın Hatırası ve Hal Tercümesi*, çev. Pertev Demirhan, İstanbul, K.K.K. İstanbul Askerî Basımevi, 1953.

20 Ömer Lütfî, "Terakkiyat-ı İçtimâiyemiz Terbiye-i Askeriyemiz Arasındaki Münâsebet", *Sırat-ı Müstakîm*, C.5, S.127, 1326 (1908), s. 376, 377. Osmanlı askerinin manevi eğitimi için hazırlanmış eserlerden biri için bkz. Özay Yıldırım, "Askerde Terbiye-i Ma'nevîyye" Adlı Eserin Çeviri Yazısı ve Tahlili, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

21 BOA, *Yıldız Mabeyn Erkânı ve Saray Görevlileri Ma'ruzatı (Y.PRK.SGE.)*, 3/8, 17.09.1305 (28.05.1888); Ömer Fevzi, "Manevîyat-ı Askerîye Dersleri", *Sırat-ı Müstakîm*, C.2, S.77, 1320 (1902), s. 395, 397; "Asker Evlatlarımız Hitâbımız", *Beyânülhak*, 02.04.1325 (15.04.1909).

katılım savaş ve yakın savaş hâli gibi hazırlık gerektiren dış tehditlerle pekişti. Ülke içinde askerî varlığın isyanlar, eşkiya takibi ve para nakli gibi alanlarda kullanımı toplumu orduyla iç içe bir yaşama alışkın hâle getirdi. II. Meşrutiyet'le yaygınlaşarak kabul edilen vatan ve vazife kavramları söz konusu aşinalığın doğal bir iş gücüne dönüşmesini sağladı. Bu durum Osmanlı toplumunu -özellikle de Müslüman Türk nüfusu- bir *Millet-i Müselleha*'ya²² dönüştürdü. Askerlik hayatın her yerindeydi ve asker olanlar için vatan savunmasında hizmet etmek çok erdemli ve doğal bir vazifeydi. Osmanlı askerinin bu konuda bilinçlendirilmesi yeni yönetimin en önemli gayretlerinden biri hâline gelmişti. Goltz Paşa yeni dönemde, öğrencilerine acemi askerinin eğitimi ve savaştaki vazifesi hakkında da tavsiyelerde bulunmuştu. Paşanın *Muharebeye Dair Nefer Ne Bilmelidir* adlı eseri bu tavsiyelerin yazılı bir suretiydi. II. Meşrutiyet'ten dört yıl önce yayımlanan ilk baskı, yeni dönemin kavramlarını da ihtiva etmekteydi. Nitekim bazı ekleme ve değişikliklerle 1912'de yeniden yayımlanması Meşrutiyet yönetiminin ihtiyaçlarına hitap ettiğini göstermekteydi.²³

Muharebeye Dair Nefer Ne Bilmelidir adlı eser 47 sayfalık bir risaleydi. Osmanlı neferinin vazife bilincini pekiştirmek maksadıyla yazılan bu risalenin dili de oldukça sadeydi. Eser sade ve kolay anlaşılır olması bakımından subay adayları ve subaylar için hazırlanmış askerî yayınlardan ayrılmaktaydı. Nitekim mütercim²⁴ ve yayıncının²⁵ da ifade ettiği gibi eser, Osmanlı askerlerini ve Osmanlı küçük zabitlerini²⁶ ilgilendiren bir çalışmaydı. Mütercim Ahmed Refik ilk baskıda, Osmanlı neferinin pek çok açıdan eğitildiğini ancak askerî eğitimin neferin askerliğin gereklerini öğrenirken maneviyatının da güçlendirilmesi gerektiğini ifade etmişti. Öne çıkarılan manevi ögelerle desteklenen

22 Bu tabir, Osmanlı ordusunun modernizasyonunda çok önemli bir yere sahip olan Goltz Paşa'nın meşhur kitabının Türkçeye çevrilmesinden doğmuştur. Bkz. Colmar Freiherr von der Goltz (Colmar Freiherr v. d. Goltz), *Das Volk in Waffen Ein Buch über Heerwesen und Kriegführung unserer Zeit*, Berlin, R.v.Decker, 1899; Colmar Freiherr von der Goltz (Fon der Golts), *Millet-i Müselleha Asrımızın Usul ve Ahvâl-i Askerîyesi*, müt. Mehmed Tahir, Konstantiniye, Matbâ'a-i Ebuzyiâ, 1305 (1888). Günümüz Türkçesiyle yayımlanan metin için ayrıca bkz. Colmar von der Goltz, *Millet-i Müselleha (Ordu Millet)*, yay. haz. İsmet Sarıbal, İstanbul, Otorite Yayınevi, 2016.

23 Colmar Freiherr von der Goltz (Fon Der Golts), *Muharebeye Dair Nefer Ne Bilmelidir*, müt. Ahmed Refik, Matbâ'a-i Saryan, 1320 (1902). İkinci baskı yazar adına daha önce hiç kullanılmayan sonraki yayınlarda da görülmeyen "Jorj" eklendiği görülmektedir. Kapakta birçok değişiklik ve ilave yapıldığı belirtilmiş olsa da içerik ilk baskıdan çok farklı değildir. Bkz. Colmar Freiherr von der Goltz (Jorj Fon Der Golts), *Muharebeye Dair Nefer Ne Bilmelidir*, müt. Ahmed Refik, 2. bs, y.y., İstanbul, 1328 (1910).

24 Ahmet Refik Altınay. Asker ve tarihçi yazar. Detaylı bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, "Ahmed Refik Altınay", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.2, 1989, s. 121.

25 Risale, Kitabhâne-i İslam ve Askerî tarafından yayımlandı. Yayıncı Tüccarzade İbrahim Hilmi (Çığıraçan) hakkında detaylı bilgi için bkz. Başak Ocak, *Bir Yayıncının Portresi: Tüccarzâde İbrahim Hilmi Çığıraçan*, İstanbul, Mütferrika, 2003.

26 Günümüzde astsubay olarak anılan bu sınıf hakkında detaylı bilgi için bkz. Nuri Kalkan, *Osmanlı Ordusunda Küçük Zabıtlık (Astsubaylık) (1880-1914)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

moral, eğitim sürecinin amacı vazifeye yüklenen kutsiyetle acemi askerin savaş esnasında karşılaşılabileceği zorlukları göğüslemesine yardımcı olmaktı. Dünyadan ve özellikle Alman ordusundan örnekler gösterilerek Osmanlı askerinin eğitimin psikolojik çağdaş bir rekabet içine girmesi dönemin sıkça kullanılan metotlarındandı. Askerin vazifesinin önemini anlayabilmesi içinde bulunduğu farklı çevreyi anlamasıyla mümkündür. Bunun için askerin hiçbir şey bilmediği kabul edilerek kendisine sorular sorulur ve bunların cevapları da kendisine öğretilirdi. Bu metot askerin talimi için hazırlanmış yayınlarda takip edilirken Goltz Paşa, eserinde sohbeteye yakın bir tarz ve daha sıcak ifadeler kullanmıştı.²⁷

“Şimdi asker oldun. En mübârek vazifen, devletini vatanını, pâdişâhını dışarıdaki ve içerideki düşmanlara karşı korumaktır.” cümlesiyle başlayan ve kitabın, yirmi²⁸ bölümünün ilki olan *Vazife*²⁹ başlığı altında askerlik hizmetin kutsallığı vurgulanmaktaydı. Askerin vazifesi uğrunda hayatını feda etmeye hazır olmasının önemi ön plana çıkarılırken savaş zamanında bütün görevlerini yerine getirmesi için barış zamanında eğitimlere riayet etmesi gerektiğine işaret edilmişti. “[...] Fakat bu işleri de ne zaman her bir zahmete katlanır ve silahını güzelce kullanabilirsen o zaman yapabilirsin. Bunun için muhârebeye yapacağın şeyi muhârebe olmadığı zamanlar öğrenmek, senin en birinci işindir.” cümleleriyle askerin en önemli işinin eğitim olduğu ortaya koyuluyordu. Bu bölümde dikkat çeken başka bir vurgu da askerlik hizmetiyle namus kavramının birleştirilmiş olmasıdır. Böylece askerin en hassas olduğu manevi değerine gönderme yapılarak vazifesine verdiği önemi artırmak istenmekteydi.³⁰

Risalenin ikinci bölümü dönemin savaşları açısından en önemli mücadeleyi ifade eden *Meydan Muharebesi*³¹ olarak adlandırılmıştır. Meydan muharebesinin önemi vurgulanırken piyadenin bu muharebedeki görevinin de diğer sınıflara göre ne kadar

27 Soru cevap metoduyla askere en temel bilgiler öğretilmeye çalışılıyordu. Örnek olarak “S: Kurre-i arz ne nasıldır? C: Portakal gibi yuvarlaktır” diyalogu verilebilir. Ahmed Ali, *Piyâde Efrad Dersleri Numero 7 Malumat-ı İbtidâiye, Osmanlı Tarihi, Askerlik, Vezâif-i Esâsiye-i Askeriye, Ceza, Mükâfât, Metkeb-i Harbiye Matba'ası*, y.y., 1327. Başka bir örnekte askerlik mükellefiyetinin zamanının öğretilmesidir. Bu maksatla askere “S: Hidmet-i askerîye mükellefiyeti ne zaman başlar?” diye sorulur ve arkasından cevap verilir: “C: Her şahsın yirmi yaşına duhulünü ta'kib eden sene Martı'nın ilk gününde başlar.” Mustafa Hamdi, *Jandarma Efrâd-ı Şahânesine Mahsûs Terbiye-i Askeriye*, y.y., 1324 (1906), s. 9.

28 İlk baskıda toplam on altı başlık bulunmakta olup iki baskı arasındaki farklar ve benzerlikler ilgili dipnotlarda gösterilmiştir.

29 İlk baskıda bu başlık “İlk İş” olarak adlandırılmıştır.

30 Colmar Freiherr von der Goltz (Jorj Fon Der Golts), *Muharebeye Dair...*, s. 3-4. Vazife kavramına yüklenen kutsiyet hakkında bkz. Mehmed Tahir, “Muhârebeye Piyâde Neferinin Vazifesi”, *İrtikâ*, Sene: 4, Aded: 176, 11.05.1320 (16.08.1902), s. 394, 395; Ahmed Rıza, *Vazife ve Mes'uliyet Cüz II: Asker*, Mısır, y.y., 1323 (1905). Ayrıca bkz. Mehmed Murad, *Vazife ve Mes'uliyet ve İkidan Biri*, y.y., Amedî Matba'ası, 1330 (1912).

31 İlk baskıda bu başlık “Muhârebe” olarak adlandırılmıştır.

mühim olduğu belirtilmiştir. Bu görevin temeline ise ateş etmek yerleştirilmiş ve şöyle denilmiştir:

“Bu işi de eğer biz kendimiz düşmana çok ateş eder de düşmanın ateşini basdırabilirsek o zaman görebiliriz.”

Bu bölümde ateş ederek düşmanı etkisiz hâle getirmek vurgulanmıştır. Ancak düşmana karşı yapılacak saldırı ve savunma ateşlerinin ne şekilde olacağından ziyade her iki durumda da amirlere itaatın önemi üzerinde durulmuştur. Askerin sabırlı ve kararlı bir şekilde düşmana karşı durumunu belirlemesini, üzerinde bulunduğu arazinin imkanlarından faydalanarak her fırsatı bir avantaja çevirmesi gerektiği tavsiye edilmiştir. Askerin araziden faydalanması ve tüm fiziki şartları kendi lehine kullanmaya gayret etmesi Osmanlı piyade eğitiminin de önemli konularından biri olarak değerlendirilmiştir.³²

Giriş olarak değerlendirilebilecek ilk iki bölümden sonra daha teknik bilgilere yer verilen risalede, üçüncü bölüm için *Muharebede Tüfenge Nasıl Bakılmalı?*³³ başlığı kullanılmıştır. Askerin görevini başarması için elindeki en önemli araç tüfeğiydi ve bu bölümde tüfeğe verilen önem dile getirilmişti. Zira tüfeğe yüklenen anlam sadece yazarın değil dönemin tüm askeri çevrelerinin ittifak ettiği bir öneme sahipti. Osmanlı askerinin kullandığı Mauser marka tüfekler çağının en modern ve meşhur silahı olarak birçok orduda kullanılmakta ve özellikle Alman ordusunun başarılarında bu silaha ciddi bir pay verilmekteydi. Benzer bir şekilde Goltz Paşa, verdiği örnekle asker için tüfeğin ne derece önemli olduğunu açıkça ortaya koyar:

“Askerlerce meşhur bir söz vardır, dirler ki; Asker tüfengini bana göster sana ben nasıl bir asker olduğunu söyleyeyim” – İşte bunun için her amir senin nasıl bir asker olduğunu en evvel tüfenginin haline bakar da ondan anlar.”

Bu örnekten hareketle tüfeğin askerin aynası olduğu vurgulanarak tüfeğin çalışır vaziyette tutulması için neler yapılması gerektiği anlatılmıştı. Tüfeğe sahip olmanın ve onu doğru kullanıyor olmanın avantajları detaylandırılırken tüfek çalışmaz hâle geldiğinde ne yapılması gerektiği mübalağalı bir dille anlatılır:

“Eğer, tüfengin ateş ede ede işlemez bir hâle gelirse, o zaman yanındaki yaralı veyahut şehid olan arkadaşının tüfengini kavra. Onun öcünü düşmandan o tüfenge al.”

32 Colmar Freiherr von der Goltz (Jorj Fon Der Golts), *Muharebeye Dair...*, s. 4-6. Arazi eğitimi için bkz. Ahmed Ali, *Piyade Efrad Dersleri Numero 1 Arazinin Tanınması ve Usûl-ı İstifâde*, 2. bs., Dersâadet, Mekteb-i Harbiye Matba'ası, 1326 (1908), s. 12-17; *Acemi Neferâtın Arâzi Üzerinde Ta'lim ve Terbiyesi*, müt. Hüsvrev, Dersâadet, Mekteb-i Harbiye Matba'ası, 1328 (1910).

33 İlk baskıda da aynı başlık kullanılmıştır.

Bu ifadeler askere savaşın şartlarını da gösterirken bu ölüm kalım mücadelesinde kendi vazifesinin önemini de hatırlatmaktadır. Takip eden bölümde askerin vazifesini yerine getirebilmesi için ihtiyaç duyulan mühimmata yer verilmiştir. *Cebhâne*³⁴ başlıklı bu bölümde mühimmatın tasarruflu kullanılması önemle vurgulanır. Osmanlı ordusunun envanterinde çok sayıda Mavzer mühimmatı bulunmasına rağmen savaşın gidişatı tahmin edilemeyeceğinden tasarruf vurgusu oldukça anlaşılır bir durumdu. “*Yanında sana yetiyecek kadar cephane olduktan sonra düşmandan kendini mükemmelen koruyabilirsin. Fakat cephaneni sakın yok yere tüketme. Her ateşinde mutlaka bir düşman devir. Muhârebe günleri uzun olur. Bir lahzâ sonra ne yapacaksın o da bilinemez.*” cümleleriyle tasarrufun gerekliliği izah edilirken takip eden cümleler bu tasarrufun askerin kendisini ve vazifesini korumaya yönelik olduğuna da işaret eder. Cephanesi olan asker savaşta görevini yapabilecek, sabredip isabetli atışlarla düşmanı etkisiz hâle getirirken vatanını ve dolayısıyla namusunu koruyabilecekti.³⁵

Osmanlı piyadesinin ana muharebe silahı olan tüfeğin önemini vurgulayan üçüncü ve dördüncü bölümleri, silahın nasıl etkili şekilde kullanılacağıyla ilgili tavsiyelerin yer aldığı bölümler izler. Bu bölümlerde savaşın zorunlu kıldığı durumlara karşı soğukkanlı ve mukavim olabilmek için ilk ve önemli şartın eğitimlerde öğretilen hususları hatırlamak olduğu belirtilmektedir. İkinci şartsa amire itaattir. Öğrendiklerini amirinin emriyle eksiksiz şekilde yerine getiren askerin zafere ulaşmakta oynadığı role işaret edilmesi onun aidiyet bilincini yükseltmeye yönelik bir çabaydı. Nitekim vazifenin en önemli kısmı olan silah kullanmaya yönelik hazırlık önemli bir aşama olarak risalenin sonraki bölümlerinde sayılmıştı. *Çabuk ve Doğru Nişan Almak*³⁶ başlıklı beşinci bölümde “*Muharebede düşmanı yalnız kurşunlarımızla yok edebiliriz. Onun için muharebede atığın kurşun dâimâ rast getirmeye çalış*” ifadeleriyle askerin atışının önemi anlatılmaktaydı. Ateşin isabetini sağlamak için yapılacaklarsa altı, yedi, sekiz ve dokuzuncu bölümlerde sıralanmıştı.³⁷

Neferin ateşinin doğru yönlendirebilmesi için yapacağı işlerin başında düşmanla arasındaki mesafeyi tahmin etmesi gerekiyordu. Mesafenin doğru tahmin edilmesi için

34 İlk baskıda da aynı başlık kullanılmıştır.

35 Colmar Freiherr von der Goltz (Jorj Fon Der Golts), *Muharebeye Dair...*, s. 6-10. Tüfeğin doğru şekilde bakımı ve saklanması için yayımlanan talimatnamede de Goltz'un işaret ettiği hususlar yer almaktadır. Detaylı bilgi için bkz. *Tüfenklerin Muhafaza ve Tathirine Dâir Ta'limatnâme*, Matba'a-i Askerî, İstanbul, 1326 (1908).

36 İlk baskıda da aynı başlık kullanılmıştır.

37 Colmar Freiherr von der Goltz (Jorj Fon Der Golts), *Muharebeye Dair...*, s. 10-13. Ayrıca bkz. Ahmed Ali, *Piyâde Efrâd Dersleri Numero 4 Endâht Nazarîyâtı*, Dersââdet, Mekteb-i Harbîye Matba'ası, 1326 (1908).

neferin yapması gereken temel hareketler *Tahmin-i Mesâfe*³⁸ başlıklı altıncı bölümde anlatılmıştır. Ateş etmek için en az mesafeyi doğru tahmin etmek kadar önemli olan konumlanma meselesi yedinci bölüm olan *Ateş Mevzi'ne Yerleşmek*³⁹ başlıklı bölümde işlenmiştir. Düşmanı görmekle başlayan sürecin nasıl işleyeceği ve birliğin koordineli hareket edip yapılması gerekenler de bir sonraki bölüm olan *Düşmanı Görüp Haber Vermek*⁴⁰ başlığı altında incelenmiştir. Bu bölümde askere, eskiden sahip olmadığı uzaktaki nesnelere seçme yeteneğini nasıl kazanacağı ve bu yeteneğini nasıl kullanacağı şöyle anlatılmaktadır:

“[...] Düşman bizi görmeden biz düşmanı görürsek, düşmanın bizden uzaklığını rahat rahat ölçer; ona göre nişangâhı alır, ateşe başlar, attığımız kurşun nasıl düşüyor bunları görürüz.”

Bu açıklamanın ardından, ateşin idaresi için önemli bir konuya değinilmekte ve neferin avcı hattındayken düşmanı görmesi hâlinde hemen işaretlerle amirine haber vermesi gerektiği belirtilmektedir. Neferin haber vermesinden sonra amirin⁴¹ ateş edilip edilmeyeceğine karar vereceği ve mesafeyi gözle veya ölçüm aletleriyle belirleyeceği vurgulanmaktadır. Bu vurgu askerin vazifesini yaparken komutanının işini kolaylaştırması veya yükünü hafifletmesi anlamına gelebilir ki bu da askerin vazife bilincini geliştirmek için özellikle seçilmiş bir ifade gibi gözükmektedir. Bu üç başlık altında sayılan hazırlıkları yapan neferin düşmana ateş etmek için neler yapması gerektiği dokuzuncu bölümde anlatılmıştır. *Nişan Noktası. Ateşin Taksimi. Nişan Almak*⁴² başlıklı bu bölümde askerin tüfek üzerindeki nişangahı nasıl kullanacağı, bu nişangahın üzerindeki mesafelerin nasıl kullanılacağı ve hava şartlarının nişan almayı nasıl etkileyeceği detaylandırılmıştır. Ayrıca birliğin taarruzda veya savunmada nasıl bir ateş metodu seçeceği, hangi düşman birliğine karşı hangi ateşi tercih edeceği örneklerle anlatılmıştır.⁴³

Buraya kadar anlatılan şekilde ateşe hazırlanan neferin ne şekilde ateş edeceği *Ateşin Envai*⁴⁴ başlıklı onuncu bölümden itibaren izah edilmektedir. Bu bölümün alt başlıkları

38 İlk baskıda bu başlık “Düşmanın Bizden Uzaklığını Ölçmek” şeklinde adlandırılmıştır. Mesafe tahmini hakkında detaylı bilgi için bkz. İstibli Hakkı, *Göz ile Tahmin-i Mesâfe ve Takib Olunacak Program*, 2. bs., y.y., Mekteb-i Harbiye Matba’ası, 1330 (1912); Cavid, *Zamânımızda Mesâfe Tahmini*, y.y., Mekteb-i Harbiye Matba’ası, 1336 (1918).

39 İlk baskıda bu başlık “Ateş Etmek İçin Yattığımız Yere Yerleşmek” olarak adlandırılmıştır.

40 İlk baskıda da aynı başlık kullanılmıştır.

41 Neferin haber vermesinden sonra amirinin nasıl bir yol izleyeceği konusunda Avcı Talimnâmeleri’ne işaret edilmekte; amirin istikameti, hedefi, nişangahı ve ateşin çeşidini emredeceği belirtilmektedir. Colmar Freiherr von der Goltz (Jorj Fon Der Golts), *Muharebeye Dair...*, s. 19. Avcı talimnamesi için bkz. *Yeni Piyâde Ta’limnâmesine Nazaran Dizi ve Mangayla Takımın Avcılıkta Ta’lim ve Terbiyesi*, İstanbul, Artin Asaduryan Matba’ası, 1325 (1907).

42 İlk baskıda da aynı başlık kullanılmıştır.

43 Colmar Freiherr von der Goltz (Jorj Fon Der Golts) *Muharebeye Dair...*, s. 13-24.

44 İlk baskıda da aynı başlık kullanılmıştır.

gibi değerlendirilebilecek olan *İnzibât Ateşi*⁴⁵ başlıklı on birinci bölüm ve *Kendi Kendine İdâre Edilen Ateş*⁴⁶ başlıklı on ikinci bölümlerle de konu detaylandırılmıştır. Oldukça teknik bir mesele olan ateşin koordinasyonu, bu üç bölümde sade ve anlaşılır bir dille anlatılarak askerin emirlere ve yönergelere uygun hareket etmesinin önemi vurgulanmıştır. Muharebenin şekline, düşmanın durumuna ve mesafesine uygun olarak alınacak tedbirlerle ateşin tesirinin nasıl artırılacağı tarif edilirken harbin seyrinden kaynaklanan kargaşa anlarında doğru hareket edebilmenin yolları da izah edilmiştir. Önceki bölümlerde detaylı olarak anlatılan teorik bilginin uygulanmasına yönelik bu üç bölümde, uygulamanın önemine istinaden sık sık teorik bilgilerin hatırlatıldığı görülmektedir. Endaht Talimnameleri'ne⁴⁷ yapılan atıfların yanında atış talimlerinde öğrenilen pratik bilginin vurgulanması, neferin edindiği tecrübeden doğan kabiliyetinin canlı tutulmasına gayret edildiğini göstermektedir. Görevin icrası bakımından on, on bir ve on ikinci bölümler risalenin en önemli bölümleri olarak ön plana çıkmaktadır.⁴⁸

Askerin savaş alanındaki durumunu etkileyecek önemli faktörlerin başında gelen arazinin durumu, on üçüncü bölüm olan *Arazinin Hâlleri*⁴⁹ başlığı altında incelenmiştir. Bu başlık altında taarruz ve savunma hâllerinde arazinin durumunun avantaj ve dezavantajları anlatılmıştır. Arazinin şartlarından faydalanarak en uygun hareket şekli belirleneceğinden buna uymak ve isabetli atışlar yapabilmek için neferin de bulunduğu araziye hâkim olması gerekmektedir. Araziye hâkim olup avantajlarından faydalandığında hücum ve savunma için doğru adımları atmak da mümkün olacaktır. Nitekim takip eden on dördüncü bölümde *Muharebeden Topraktan Siper Almak*⁵⁰ başlığı altında, arazinin önemi vurgulanmaya devam edilmektedir. Bu bölümde asıl işaret edilen husus, araziye savunma için değil taarruz için doğru kullanma fikridir. “[...] Asıl, “düşmana kurşunlarımızı iyi rast getirmek için topraktan nasıl siper almalyım?” diye düşün” sözleriyle dile getirilen bu vurgu, askerin muharebenin heyecanı ile siperine saplanıp kalmasını engellemeye yöneliktir. Ayrıca siper almanın gerekleri ve farklı yolları da uzun uzun anlatılarak bu siperler sayesinde düşmanla daha etkili şekilde savaşmanın yolları detaylandırılmaktadır.⁵¹

45 İlk baskıda da aynı başlık kullanılmıştır.

46 İlk baskıda bu başlık “İdâresiz Ateş” olarak adlandırılmıştır.

47 Endaht Talimnamesi için bkz. *Piyâde Endaht Ta'limnâmesi*, İstanbul, Matba'a-i Askeriye, 1327 (1909).

48 Colmar Freiherr von der Goltz (Jorj Fon Der Golts), *Muharebeye Dair...*, s. 24-32.

49 İlk baskıda bu başlık “Yerin Ayrı Ayrı Hallerde Bulunması” olarak adlandırılmıştır.

50 İlk baskıda da aynı başlık kullanılmıştır.

51 Colmar Freiherr von der Goltz (Jorj Fon Der Golts), *Muharebeye Dair...*, s. 32-38.

Risalenin on beşinci bölümüne kadar verilen bilgiler, *Muharebe*⁵² başlıklı bu bölümden itibaren talimnamelerde piyadenin asli kuvvet olduğu vurgusuna dayandırılarak pekiştirilmektedir. Piyade Talimnamesi'ne⁵³ atıf yapılarak piyadeye yapılan övgü neferin manevi açıdan güçlenmesini sağlamaya yönelik olup Padişah'ın kendisine güveninden de bahsedilerek görevini fedakârca icra etmesinin önemine odaklanılmıştır. Padişahın güvenine layık olmak için vazifeye sadakatin sonuçları “[...] işte o zaman muharebenin şiddetli te'sirlerine merdcesine dayanır ve sancağını da muzafferiyet uğrunda müdâfa' edersin” sözleriyle işaret edilmektedir. *Ta'arruz*⁵⁴ başlıklı on altıncı bölüm de muharebenin sonucunu doğrudan etkileyecek saldırının detaylandırıldığı ve bu saldırıda neferin vazifesinin önemini ön plana çıkarıldığı bir devam bölümü niteliğindedir. Taarruzun önemine “*Düşman tarafından tutulan bir mevzi'e ta'arruz etmek için verilen emir, mensub olduğun kıta'nın harbde yapacağı en şanlı bir vazifedir.*” sözleriyle dikkat çekilmektedir. Taarruz esnasında takip edilecek hususlar ve kumandaya uymanın önemi ve ateşin tesiri konusunda yapılan uyarılardan sonra *Müstahkem Bir Mevzi'e Ta'arruz* başlıklı on yedinci bölüme geçilmektedir. Düşmanı konuşlandığı yerden atabilmek amacıyla yapılan bu çeşit saldırıda keşif, araziden faydalanma ve hızlı hareket etme gibi önemli detaylara dikkat edilmesi gerektiği izah edilmektedir. Bu başlıkları izleyen son aşamada saldırarak düşmanı yerinden söküp attıktan sonra nihaî sonucu almak için izlenecek harekât anlatılmaktadır. Bu bölüme *Takib* adı verilmiş ve kaçan düşmanın nasıl izleneceği izah edilmiştir. Bu durumda nefere, düşmana en çok zayıyatı verdirmek için uygun bir nokta tayin edip son kurşununa kadar kullanması tavsiye edilmektedir. Muharebe başlığında ve takip eden bölümlerde hep saldırı hâlindeki durumlar üzerinden nefere nasihatler verilirken *Müdâfa'a* başlıklı on dokuzuncu bölümünde savunma hâlinde yapılacaklar anlatılmıştır. Savunma bahsi en sona bırakılmış olsa da savaşın seyri içinde sık karşılaşılan bir durum olduğu belirtilmiştir. Savunmayı güçlendirmenin ilk şartının piyadenin kendine öğretilen tüm usulleri doğru uygulaması olduğunun altı çizilmektedir. Savunma hattının düşman tarafından en az fark edilecek şekilde konumlanması ve doğru ateş edilmesi hâlinde başarılı bir savunma savaşı yapacağı ifade edilmektedir. Ancak savunmanın sonuç getirmeyeceği, savaşın taarruzla kazanılacağı şu ifadelerle hatırlatılmaktadır: “*Düşmana karşı galebe çalmak istersen, müdâfa'dan derhâl ta'rruza geçmeliyiz.*”⁵⁵

52 İlk baskıda bu başlık yerine “Hücum” başlığı yer almaktadır.

53 Kullanılan Piyade Talimnamesi hakkında detaylı bilgi için bkz. *Piyâde Ta'limnâmesi*, İstanbul, Mekteb-i Harbiye Matba'sı, 1325 (1907).

54 İlk baskıda on altıncı başlık “Düşmanın Peşini Bırakmamak” olarak adlandırılmış olup bu başlık son bölümdür.

55 Colmar Freiherr von der Goltz (Jorj Fon Der Golts), *Muharebeye Dair...*, s. 38-47.

Goltz Paşa, Osmanlı neferine vazife ve aidiyet duygularını güçlendirmeyi hedefleyerek muharebede başarılı olması için tavsiyelerini on dokuz başlık altında sıralamıştı. Paşa, risalenin tamamında görülen vurgularla, nefere son tembihlerini *Son Söz* adlı yirminci bölümde aşağıdaki şekilde dile getirmektedir:⁵⁶

“Muharebe için bu kaideleri öğrenir ve çalışa çalışa da ta’lîm edersen, artık harbe hazırlanmış demeksin; hangi düşman olursa ona hiç korkmadan karşı koyabilirsin. Zâbitlerin de sana o suretle kumanda ederler ki muhârebeye silahından tam yerinde istifâde edersin. Bir de sancağa etdiğin yemini unutmayıb vazifeni son nefesine kadar icrâ et. Allah’a kalbini tam tut. Cenâb-ı Hakk seni her zaman korur; Osmanlı milletini, Osmanlı vatanını, hiçbir zaman bırakmaz.”

Sonuç

Osmanlı ordusunda modernizasyon çalışmaları tüm Osmanlı kurumlarını ve toplumu yakından ilgilendiren önemli sonuçlar doğurmuştu. Ordu, Batılı usullerde yeniden tesis edilirken Osmanlılar da vatan savunması için bu yeni yapıya dahil edildi.

Dönemsel olarak değişiklikler gösteren askerî modernizasyon çalışmalarının temel prensibi Batılı usullerde bir ordu teşkilatı (nizam) ve yine bu usullerle savaşa hazır bulunmak için sürekli eğitimler (talim) olarak belirlendi. Gerekli alt yapının bulunmaması yabancı uzmanların varlığını zorunlu kıldığından takip edilen usullere hâkim pek çok yabancı subay Osmanlı ordusunda görevlendirildi. II. Abdülhamid döneminde gelen Alman İslah Heyeti’nde bulunan subayların rehberliği, Prusya sisteminin kalıcılığı için önemli olduğu kadar bu sistemi uygulayacak Osmanlı subaylarının yetişmesi için de oldukça önemliydi. Alman subaylardan bazıları ön plana çıkarken bunlar arasında Goltz Paşa –tıpkı Moltke gibi– bir efsaneye dönüştü. Goltz’un Osmanlı muhataplarıyla kurduğu bağ, göreviyle sınırlı kalmayarak ömrünün sonuna kadar sürdü. Askerî uygulamalarda tecrübenin önemi ve bilginin paylaşılmasını sürekli vurgulayan Goltz, bu yönüyle de öğrencileri için bir rol model olmuştu. Askerlik alanında ortaya çıkan Osmanlı literatüründe önemli pay sahibi olan Goltz ve öğrencileri, uzman oldukları farklı alanlarda pek çok eser kaleme aldı.

Goltz Paşa’nın yayınları arasındaki *Muharebeye Dair Nefer Ne Bilmelidir* adlı risale, doğrudan Osmanlı askerini muhatap alarak kaleme alınması bakımından diğerlerinden ayrılmaktaydı. İlk baskısı 1320’de (1902) yapılan bu risale, askerinin aldığı eğitimi savaş sırasında doğru olarak kullanmasının önemini işaret etmekteydi. Vatan ve vazife kavramlarından yola çıkarak askerlik hizmetinin kutsal bir çerçeveye oturtulduğu eser, bu

56 Colmar Freiherr von der Goltz (Jorj Fon Der Golts), *Muharebeye Dair...*, s. 47.

kavramların sık vurgulandığı II. Meşrutiyet döneminde tekrar basıldı. Risalenin gördüğü ilgi, yazarın dönemin idarecileri arasındaki itibarından kaynaklanmakla birlikte dönemin gündemine uygunluğunun da işaretiydi. Osmanlı askerinin vatanını müdafaası ve bu uğurda yapacağı fedakârlıkların sık sık dile getirildiği bu dönemde, bunu Goltz'dan duymak da oldukça önemliydi.

Risale harbin maddi unsurlarının en etkili şekilde kullanılması için asker (neferin) eğitimini sık sık hatırlamasıyla ve öğrendiklerini uygulamasıyla mümkün olacağını öngörüyordu. Ancak söz konusu maddi unsurların ve onları kullanmak için sahip olunan donanımın manevi unsurlarla desteklenmesi gerektiği açıkça vurgulanmaktaydı. İyi bir asker, tek başına bir savaşın kaderini değiştirebilirdi ve bunu ancak vazifesinin kutsal bir vazife olduğuna inanırsa yapabiliyordu. Zira ailesi, namusu, dini ve sahip olduğu her şey vatanın içindeydi ve vatani savunmak her şeyini savunmak demektir. Amirlerinin vereceği emirlere harfiyen uyararak görevini en iyi şekilde yapmalı ve gerekirse bu uğurda canını seve seve vermeliydi.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları⁵⁷

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

2. Resmî Yayınlar

Acemî Neferâtın Arâzi Üzerinde Ta'lim ve Terbîyesi, müt. Hüsrev, Dersaâdet, Mekteb-i Harbîye Matba'ası, 1328 (1910).

Ahmed Ali: *Piyade Efrad Dersleri Numero 1 Arazinin Tanınması ve Usûl-ı İstifâde*, 2. bs., Dersaâdet, Mekteb-i Harbîye Matba'ası, 1326 (1908).

57 Kullanılan belgelerin künyeleri dipnotlarda gösterilmiştir.

- Ahmed Ali: *Piyâde Efrâd Dersleri Numero 4 Endâht Nazarîyâtı*, Mekteb-i Harbîye Matba'ası, Dersâadet, 1326 (1908).
- Ahmed Rıza: *Vazîfe ve Mes'uliyet Cüz II: Asker*, Mısır, y.y., 1323 (1905).
- Cavid: *Zamânımızda Mesâfe Tahmini*, y.y., Mekteb-i Harbîye Matba'ası, 1336 (1918).
- Eşref: *Milletin Hissiyât-ı Askerîyesini İlk Edvâr-ı Talimiyede Tahrik Yahud Onbaşının Acemî Neferine Verdiği Acıklı Öğütlerden*, İstanbul, Şems Matba'ası, 1327 (1909).
- Goltz, Colmar Freiherr von der (Golç, Von der): *Genç Türkiye'in Hezîmeti ve İmkân-ı İ'tlâsı*, müt. H. Cevdet, y.y., Cemîyet Kitabhânesi, 1332 (1914).
- Goltz, Colmar Freiherr von der (Golts, Fon der): *Millet-i Müselleha Asrımızın Usûl ve Ahvâl-i Askerîyesi*, Konstantiniye, müt. Mehmed Tahir, Konstantiniye, Matbâ'a-i Ebuzziyâ, 1305 (1888).
- Goltz, Colmar Freiherr von der (Golts, Fon Der): *Muharebeye Dair Nefer Ne Bilmelidir*, müt. Ahmed Refik, y.y., Matba'a-i Saryan, 1320 (1902).
- Goltz, Colmar Freiherr von der (Golts, Fon Der): *Seferber Zabıtâna Mahsus Muhtıra*, müt. Mahmud Şevket, y.y., Mekteb-i Fünûn-ı Harbîye-i Şahâne Matba'ası, 1301 (1884).
- Goltz, Colmar Freiherr von der (Golts, Jorj Fon Der): *Muharebeye Dair Nefer Ne Bilmelidir*, müt. Ahmed Refik, 2. bs., İstanbul, y.y., 1328 (1910).
- İştibli Hakki: *Göz ile Tahmin-i Mesâfe ve Takib Olunacak Program*, 2. bs., y.y., Mekteb-i Harbîye Matba'ası, 1330 (1912).
- Kal'a ve Kışlaklarda Hidemâtın Tertîb ve Tanzîmine Dair Kanunnâmedir*, 20 Şaban 1258 (26 Eylül 1842).
- Kanunnâme-i Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye*, Evâhir-i Rebîü'lâhir 1253 (24 Temmuz 1837).
- Kanunnâme-i Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye, Ta'lîm ve Taallüm Mesâil-i Diniye ve İ'tikâdiye*, Ahîr-i Zilkâde 1244 (3 Haziran 1829).
- Mehmed Murad: *Vazîfe ve Mes'uliyet ve İkiden Biri*, y.y., Amedî Matba'ası, 1330 (1912).
- Mehmet Ali: *Acemi Neferin Terbiye-i Askerîye Muallimi*, Konstantiniye, Hikmet Matba'ası, 1326 (1908).
- Mustafa Hamdi: *Jandarma Efrâd-ı Şahânesine Mahsûs Terbiye-i Askerîye*, y.y., 1324 (1906).
- Piyâde Endaht Ta'lîmnâmesi*, İstanbul, Matba'a-i Askerîye, 1327 (1909).
- Rokker: *Piyade Acemi Neferi Nasıl Yetiştirilir Hafta Cedvelleri*, müt. Yusuf, y.y., Mahmud Bey Matba'ası, 1325 (1907).
- Tüfenklerin Muhafaza ve Tathirine Dâir Ta'lîmâtname*, İstanbul, Matba'a-i Askerî, 1326 (1906).
- Yeni Piyâde Ta'lîmnâmesine Nazaran Dizi ve Mangayla Takımın Avcılıkta Ta'lîm ve Terbiyesi*, İstanbul, Artin Asaduryan Matba'ası, 1325 (1907).

3. Süreli Yayınlar

- “Asker Evlatlarımıza Hitâbımız”, *Beyânülhak*, 2 Nisan 1325.
- “Turkish Militia”, *Public Ledger and Daily Advertiser*, 11.10.1834.
- (Mezun Bir Osmanlı), “Müdhiş Tehlike Devletin Ahvâl-i Askerîyesi”, *İctihâd*, C.2, S.1, 1906, s. 4-9.
- A. Talat: “Askerlik ve Askerliğe Muhabbet”, *Musavver Muhit*, C.1, S.2, 1324 (1906), s. 8-10.
- Ahmed Refik: “Eski Osmanlı Askerliği, Sultan Süleyman-ı Kanunî Devrinde Nişan Ta’limleri”, *Edebiyât-ı Umûmiye Mecmuâsı*, C.1, S.3, t.y., s. 76-77.
- Ahmed Rıza: “Askerimizin Namus ve Haysiyeti”, *Meşveret*, 18 Şevval 1312 (14.04.1895).
- Ali Suavi: “İslam Askerliği ve Fransız Askerliği”, *Ulûm*, 6 Teşrin-i evvel 1870.
- Fon Bogolovski: “Harb ve Hissiyât-ı Nâmus, Silah Arkadaşlığı, İtâ’t-ı Askerîye”, müt. Mehmed Rüşdî, *Mecmua-i Ebuzziyâ*, Sene: 17, Cüz’-i Aded: 25, 1314 (1896), s. 2203-2210.
- Mehmed Tahir: “Osmanlı Menâkıb-ı Askerîyesinden Bir Nebze Padişâh ve Serdârlarımız Askere Nasıl Kuvve-i Ma’nevîye Veriyorlardı?”, *Sebil’ürreşâd*, C.9/2, Aded: 218/36, 28 Zilka’de 1330 (08.11.1912), s. 186-188.
- Mehmed Tahir: Muhârebede “Piyâde Neferinin Vazifesi”, *İrtikâ*, Sene: 4, Aded: 176, 11 Cemaziyelevvel 1320 (16.08.1902), s. 394-395.
- Namık Kemal: “Hidmet-i Askerîye”, *Hürriyet*, 18 Rebiü’levvel 1276 (15.10.1859).
- Ömer Fevzî: “Maneviyât-ı Askerîye Dersleri”, *Sırat-ı Müstakîm*, C.2, S.77, 1320 (1902), s. 395-397.

4. Araştırma Eserler

- Agoston, Gabor: “Firearms and Military Adaptation: The Ottomans and the European Military Revolution, 1450–1800”, *Journal of World History*, C.25, S.1, 2014, s. 85-124.
- Akcan, Erol: “Colmar Von Der Goltz Paşa’nın Osmanlı Ordusu ve Asker-Sivil Aydınlar Üzerindeki Etkisi”, *Atatürk Dergisi*, C.4, S.1, 2015, s. 13-35.
- Askerî Kânûnnâmeler (1826-1827)*, yay. haz. Ahmet Yaramış, Mehmet Güneş, Ankara, Asil Yayıncılık, 2007.
- Aydın, Faruk: *Osmanlı Devleti’nde Tanzimat’tan Sonra Askeralma Kanunları 1839-1914*, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1994.
- Çadırcı, Musa: “Anadolu’da Redif Askeri Teşkilâtının Kuruluşu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.8, S.14, 1963, s. 63-75.
- Çadırcı, Musa: *Tanzimat Sürecinde Türkiye Askerlik*, İstanbul, İmge Kitabevi, 2008.

- Çolak, Mustafa: *Enver Paşa Osmanlı-Alman İttifakı*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2008.
- Dağtekin, Hüseyin: "I. Murad Zamanında Osmanlı-Bizans Münâsebetlerine Genel Bir Bakış (1361-1389)", *DTCF Dergisi*, C.19, S.3-4, 1961, s. 189-200.
- Dvornik, F. (Francis Dvornik): "The First Wave of the Drang Nach Osten", *The Cambridge Historical Journal*, C.7, S.3, 1943, s. 129-145.
- Emecen, Feridun M.: "İlk Osmanlı Savaşları ve Taktikleri Üzerine Bazı Tesbitler", *Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular: Oluşum, Teşkilat ve İşlev*, ed. Feridun M. Emecen, İstanbul, Kitabevi, 2008, s. 267-275.
- Fildiş, Berna: "Modernleşen Ordular ve Bürokraside Yüklendikleri İşlev: Osmanlı Örneği", *Turkish Studies*, C.13, S.10, 2018, s. 335-351.
- Goltz Paşanın Hatırası ve Hal Tercümesi, çev. Pertev Demirhan, İstanbul, K.K.K. İstanbul Askerî Basımevi, 1953.
- Goltz, Colmar Freiherr von der (Goltz, Colmar Freiherr v.d.): *Das Volk in Waffen Ein Buch über Heerwesen und Kriegführung unserer Zeit*, Berlin, R. v. Decker, 1899.
- Goltz, Colmar Freiherr von der: *Anatolische Ausflüge. -Mit 37 Bildern und 18 Karten-*, Berlin, Verein der Bücherfreunde Schall & Grund, 1896.
- Goltz, Colmar Freiherr von der: *Der Thessalische Krieg und die türkische Armee eine kriegsgeschichtliche Studie*, Berlin, Mittler und Sohn Verlag, 1898.
- Goltz, Colmar von der: *Millet-i Müselleha (Ordu Millet)*, yay. haz. İsmet Sarıbal, İstanbul, Otorite Yayınevi, 2016.
- Gray, Wilbur E.: *Prussia and The Evolution of The Reserve Army: A Forgotten Lesson of History*, Carlisle, Strategic Studies Institute U.S. Army War College, 1992.
- Gruesshaber, Gerhard: *Türk Ordusunda Alman Ruhü*, çev. Bozkurt Leblebicioğlu, İstanbul, Say Yayınları, 2022.
- Gülcü, Nursel: "Von der Goltz Paşa'nın Osmanlı Askeri Okullarını Modernize Etmesi ve Türk İstiklal Savaşına Etkisi", *Mediterranean Journal of Humanities*, C.9, S.2, 2019, s. 311-317.
- Günay, Selçuk: "Colmar Von Der Goltz un Gözüyle Osmanlı Devleti ve Geleceği", *Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, C.1, S.5, 1991, s. 26-41.
- Heinzelmann, Tobias: *Cihaddan Vatan Savunmasına Osmanlı İmparatorluğu'nda Genel Askerlik Yükümlülüğü 1826-1856*, çev. Türkis Noyan, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2009.
- Kaiser, David E.: "Germany and the Origins of the First World War", *The Journal of Modern History*, C.55, S.3, 1983, s. 442-474.

- Kalkan, Nuri: *Osmanlı Ordusunda Küçük Zabitlik (Astsubaylık) (1880-1914)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Keleş, Hamza: “Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye Kânûnnâmesi”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C.14, S.1, 2005, s. 227-240.
- Kış, Salih: “Birinci Dünya Savaşı nda Müşir Von Der Goltz Paşa nın Ordu Komutanlıkları ve Ölümü”, *History Studies*, C.9, S. 3, 2017, s. 121-139.
- Kış, Salih: *Osmanlı'da Alman Ekolü Von der Goltz Paşa (1883-1895)*, Konya, Palet Yayınları, 2017.
- Koç, Yunus-Yeşil, Fatih: *Nizâm-ı Cedîd Kanunları (1791-1800)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2012.
- Moreau, Odile: “İki Dünya Arasında: Osmanlı Subayları, Kültürel Aktarım ve Siyasal Etkileşim”, *Harp ve Sulh Avrupa ve Osmanlılar*, ed. Dejanirah Couto, çev. Şirin Tekeli, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2010, s. 363-378.
- Ocak, Başak: *Bir Yayıncının Portresi: Tüccarzâde İbrahim Hilmi Çığıracan*, İstanbul, Müteferrika, 2003.
- Ortaylı, İlber: *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998.
- Özcan, Abdülkadir: “Ahmed Refik Altınay”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.2, 1989, s. 120-121.
- Özcan, Abdülkadir: “Redif”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.34, 2007, s. 524-526.
- Sabancı, Zeynep: “Kışladan Araziye: 1910 Sonbahar Manevrası”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, C.21, S.2, 2020, s. 271-291.
- Savaşanların Gözüyle Türk-Alman İttifakı*, yay. haz. Necmettin Alkan, Eyyub Şimşek, İstanbul, Kronik Yayınları, 2018.
- Türk, Fahri: *Türkiye ile Almanya Arasındaki Silah Ticareti 1871-1914 Krupp Firması, Mauser Tüfek Fabrikası, Alman Silah ve Cephan Fabrikaları*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayınları, 2012.
- Türkmen, Zekeriya: “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Mekteb-i Harbiye-i Şahane”, *Osmanlı İstanbulu IV*, ed. Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan, İstanbul, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi & İstanbul Kültür A.Ş., 2017, s. 931-954.
- Uyar, Mesut-Erickson, Edward J.: *Osmanlı Askeri Tarihi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Wishnitzer, Avner: *Alaturka Saatleri Ayarlama Geç Osmanlı'da Zaman ve Toplum*, çev. Ercan Ertürk, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Yıldırım, Özay: “*Askerde Terbiye-i Ma'neviyye*” Adlı Eserin Çeviri Yazısı ve Tahlili, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2015.

Yıldız, Gültekin: *Neferin Adı Yok Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti 'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2009.

Zürcher, Erik Jan: “Teoride ve Pratikte Osmanlı Zorunlu Askerlik Sistemi (1844-1918)”, *Devletin Silahlanması Ortadoğu ve Orta Asya 'da Zorunlu Askerlik (1775 – 1925)*, ed. Erik Jan Zürcher, çev. M. Tanju Akad, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.